

İslam Hukukunda Belge Tanzîmi: İlm-i Şürût (Belgeleme İlmî)

Şenol SAYLAN*

Giriş

İslam hukukunda insanların haklarını korumak üzere yapılan düzenlemeler arasında insanlar arasında gerçekleşen muamelelerin yazıyla kayıt altına alınması da yer alır. Genel kanının aksine İslam hukukunda çok erken dönemlerden itibaren muamelelerin belgelendirilmesi ve yazıyla kayıt altına alınmasına başlanmış, düzenlenecek belgelerin hangi esaslar çerçevesinde düzenleneceği ile ilgili kurallar tespit edilmiştir.

Muamelelerin belgelenmesi konusunda uyulması gerekli esasları tespit etmeye dönük bu düzenlemeler, başlangıçta fıkıh eserlerinin “şürût”, “*mehâdir-sicillât*” bölümlerinde ve *edebü'l-kâdî* eserlerinde ele alınmıştır. İlerleyen süreçte belgeleme kurallarına uygulamada duyulan ihtiyaç sebebiyle bu konudaki esasların fıkıh eserlerinin belli bölümlerinde ele alınmasıyla yetinilmemiş, özel olarak belge düzenleme esaslarını konu edinen müstakil bir ilim, *ilm-i şürût/belgeleme ilmi* ortaya çıkmış ve bu konuda pek çok müstakil eser telif edilmiş, zengin bir literatür oluşmuştur.

Ayrıca İran, Mısır ve Roma gibi birçok hukuk sisteminde insanlar arası muameleleri yazıya geçirme geleneğine ve yazılı belge düzenleyen müesseselere rastlanmakla beraber,¹ yazılı belge düzenleme esaslarını belirleyen bir ilim dalı anlamında şürût ilminin benzeri müstakil bir ilim dalının varlığına rastlanmaması ve hukuk fakültelerimizde noterlik hukukunun ders olarak okutulmaması² hususları göz önüne alındığında şürût ilminin özgünlüğünden de söz edilebilir.

İslam dünyasında belgeleme ilmi ile ilgili oldukça zengin literatür ortaya konmuş olmasına ve bu literatürün hukuk tarihi açısından oldukça önemli bilgileri ihtiva ediyor olmasına rağmen şürût ilmi ve şürût eserleri konusunda oldukça az çalışma yapılmıştır. Kısaca şürût ilminin tanımı, içeriği ve konusu ile ortaya çıkışı ve gelişimine değinilmeye çalışılacaktır. Bu tebliğin araştırmacıların şürût ilmine olan ilgisini bir nebze olsun uyandırmasını ümit ediyoruz.

* Yard. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

¹ Ceylan, Ziyet Seldağ, “Noterliğin Doğuşu”, **Türkiye Noterler Birliği Dergisi**, 2007, sy.135, s.58; Zeriki, Cuma Mahmûd, **et-Tevsikü'l-İkâri fi'ş-Şeriatî'l-İslâmiyye**, Trablus: el-Münşheetü'l-Amme, 1985/1394, s.25-27

² Eyüboğlu, Rasim, “Noterlik Mesleğinin Doğuşu”, **Türkiye Noterler Birliği Dergisi**, 1990, sy.66, s.8

I. Şürût İlminin Tanımı, Önemi, Konusu Ve Kaynakları

A. Şürût İlmi'nin Tanımı

İlmü's-şürût terkininde yer alan “şürût” (طورش) kelimesi, sözlükte “bir şeyi ilzâm ve iltizâm etmek (bir şeyle yükümlü tutma, bir şeyin yükümlülüğünü üstlenme)”³ manasına gelen “şart” (طرش) kelimesinin çoğuludur. Fıkıh ve şürût eserlerinde ise fakihler “şart” lafzını genellikle “alâmet” olarak tefsir etmişler ve bu anlamda kullanmışlardır.⁴ Şürût ilminde “şart”; “insanlar arasında gerçekleştirilen çeşitli muamelelerde tarafların haklarının zayı olmaması amacıyla, yazı konusunda tecrübeli bir kişi tarafından yazılan belge” olarak tanımlanır. Hazırlanan bu belge, akit konusu için bir alâmet olduğu, akdin konusunu bildirdiği için şart olarak isimlendirilmiştir.⁵

Bir ilim dalı olarak şürût ilmi, yapılan çeşitli tanımlamalar⁶ göz önüne alınarak; “iki veya daha fazla şahıs arasında gerçekleşen çeşitli işlem ve tasarrufların, anlaşmazlıkları engelleyecek açıklıkta, tarafların haklarını ortaya koyacak ve koruyacak tarzda, naslara, fakihlerin görüşlerine ve yerleşik örfi kurallara uygun olarak, şer’i açıdan geçerli ve yargı önünde ispat gücüne sahip olacak şekilde nasıl yazılacağını konu edinen ilim dalı” olarak tanımlanabilir.

Özellikle Mâlikî coğrafyasında ve modern dönemde, belgeleme ilmini ifade etmek üzere daha çok *ilm-i tevsik* kavramı kullanılmıştır. *İlmü'l-mehâdir ve's-sicillât*,⁷ *ilmü'l-vesâik*,⁸ *ilmü'l-hüküm ve's-şürût*, *ilmü'l-ukûd*,⁹ *el-kitâbetü bi'l-adl*,¹⁰ *ilm-i sakk*,

³ İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, 711/1311; **Lisânü'l-Arab**, yay. haz. tsh. Emin Muhammed Abdülvehhab, Muhammed es-Sadık el-Ubeydi. Beyrut: Dâru'l-ihyâi't-Türâsî'l-Arabi, 1997/1417, “ş-r-t” VII/82.

⁴ İmâdi, **Gureru's-Şürût ve Dürerü's-Sümût**, Süleymaniye ktp. Ayasofya 1040, vr.9a; Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl 483/1090, **Usûlü's-Serahsî**, thk. Ebü'l-Vefa Efgani, Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1973, II/302-303.

⁵ İmâdi, **Gureru's-Şürût**, vr.9a

⁶ Taşköprüzâde, Ebü'l-Hayr İsamüddin Ahmed Efendi, 968/1561, **Miftâhü's-Saâde ve Misbahü's-Siyâde fi Mevzuatı'l-Ulûm**; thk. Kamil Kamil Bekri, Abdülvehhab Ebü'n-Nur. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Hadise, 1968, II/600; Kâtib Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah 1067/1657, **Keşfü'z-Zünûn an Esâmî'l-Kütüb ve'l-Fünûn**; Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge (yay. haz.), 2. Baskı. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971, II/1046; Özcan, Ruhi, **El-Hâvî fi Şürûti't-Tahâvî**, 1972, Bağdat, (Yüksek lisans tezi) s.19

⁷ Taşköprüzâde, **Miftâhü's-saâde**, I/249; Kâtib Çelebi, **Keşfü'z-Zünûn**, II/1045

⁸ Huceyli, Abdullah b. Muhammed b. Sa'd, **İlmü't-Tevsikî's-Şer'î**. Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 2003, s.39; Şeyh, Abdüllatif Ahmed, **et-Tevsik ledâ Fukahâi'l-Mezhebi'l-Mâlikî bi-İfrîkyye ve'l-Endelüs mine'l-Fethi'l-İslâmî ile'l-Karnî'r-Râbi' Aşer el-Hicri**, Ebû Zabi: el-Mecmaü's-Sekafi, 2004/1425, s.24

⁹ Şeyh, **et-Tevsik**, s.30

¹⁰ Kâsımî, Zafir, **Nizamu'l-Hüküm fi's-Şeriatî ve't-Tarihi'l-İslâmî**, 3. Basım, Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1987, s.428

ilmu's-sart,¹¹ *ilmu ezkâri'l-hukûk*¹² lafızları belgeleme ilmini ifâde etmek üzere kullanılan diğer kavramlardır.

Şürût ilminde uzman olan kimseleri ifâde etmek üzere daha çok “şürûtî”, “ehlu's-sürût” ve “müvessik” terimleri; belgeyi düzenleyen kişiyi ifâde etmek üzere ise “şerrât”, “kâtibu's-sürût”, “sâhibu'l-vesaik”, “vesâiki”, “vessâk”, “kâtibu's-sakk”, “sakkâk”, “udûl”, “kâtibu'l-adl”, “eş-şuhûdü'l-udûl”, “âkid”, “mukâvelât muharriri”¹³ terimleri kullanılır.

B. Şürût İlmî'nin Konusu ve Önemi

Şürût ilmi, yazıya geçirilip belgelendirilmesi açısından hukûkî muameleleri,¹⁴ bu muamelelerle ilgili düzenlenecek belgelerin yazımı ile ilgili hükümleri ve bu hükümlerin kaynak ve delillerini¹⁵ konu edinir.

Şürût ilminin konusunu teşkil eden ve belgelendirilecek bu muameleler; bir hakkın kurulması, sona erdirilmesi veya düşürülmesi amacıyla yapılan alışveriş, nikâh, vasiyet, vekâlet vb. hukûkî muameleler ile yargılama hukukunda kendisine hukûkî sonuçlar bağlanan dava ve ikrâr gibi irâde beyânlarını içerir. Bunun yanında şürût eserlerinde “mehâdir ve sicillât” başlığı altında ele alınan yargılama hukûku kapsamına giren belgeler ile vasi, kayyım, müşrif ve kâdi atama yazıları (menşûr)¹⁶ ile devlet başkanı veya temsilcisi tarafından yapılan arazi iktâ (arazi tahsisi) ve barış antlaşmaları¹⁷ gibi muamelelerle ilgili belgelere de yer verilir.

Hukûkî muamelelerin yazıyla belgelenmeleri esnasında uyulması gerekli kuralları öğretmek, belge yazımının inceliklerini öğretmek,¹⁸ üslûp ve içerik yönünden uygulama birliğini sağlayacak örnek belgeler hazırlamak¹⁹ şürût ilminin temel amaçlarındandır.

Şürût ilminin önemi ve şürût ilminin konusunu teşkil eden “muamelelerin kayıt altına alınması” yoluyla elde edilecek faydalar; hakların ve malların korunması ve bunların zâyî olmasının önüne geçilmesi, taraflar arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklara ve bunların yol açacağı davalara engel olmak, taraflar arasında düzenlenecek sözleşmelerin hukuka uygun olarak düzenlenmesini sağlamak, insanlar arası muamelelerde güven ortamı oluşmasına katkıda bulunmak şeklinde özetlenebilir.

¹¹ Hacibzâde Muhammed b. Mustafa, **Bidâatü'l-Hükkâm**, Süleymaniye Ktp. Fatih 2341, vr.1a, 27b

¹² Atar, Fahrettin, “Şürût ve Sicillât” **DİA**, XXXIX/270

¹³ İmâdi, **Ğureru's-Şürût**, vr.6b, 219b; Kâsimî, **Nizamu'l-Hükm**, s.433; Venşerisi, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Abdülvahid, 914/1508 **el-Menhecü'l-Fâik ve'l-Menhelü'r-Râik ve'l-Ma'ne'l-Lâik bi-Âdâbi'l-Müvessik ve Ahkâmi'l-Vesâik**; dirase ve tahkik Abdurrahlan b. Hamud b. Abdurrahman el-Atram. Dübey [Dubai]: Dârü'l-Buhus li'd-Dirasati'l-İslâmiyye ve İhyai't-Turas, 2005/1426, s.16; Atar, “Şürût ve Sicillât” **DİA**, XXXIX/271; Şeyh, **et-Tevsik**, s.29

¹⁴ Atar, “Şürût ve Sicillât” **DİA**, XXXIX/270

¹⁵ Özcan, **el-Hâvi**, s.26

¹⁶ İmâdi, **Ğureru's-Şürût**, vr.6a

¹⁷ Atar, “Şürût ve Sicillât” **DİA**, XXXIX/271

¹⁸ Hacibzâde, **Bidâatü'l-Hükkâm**, vr.2a

¹⁹ Atar, “Şürût ve Sicillât” **DİA**, XXXIX/270

Şürût ilminin öğrenilmesinin sağlayacağı faydalar ise şu şekilde ifâde edilebilir: Farklı zamanlarda, farklı bölgelerde, farklı mezhepleri esas almış kâdılar tarafından mahkemede delil olarak kabul edilebilecek ve hakların ispâtında delil olabilecek her bir muamele ile ilgili belgelerin nasıl düzenleneceğini; düzenlenen belgelerde bulunması muhtemel hatalar ve eksikliklerin ve yapılabilecek tahrifat, ekleme ve çıkarmaların farkına varmayı öğreterek, belge sahibinin haklarının her durumda korunmasını temin etmek.²⁰

C. Şürût İlmi'nin Meşrûiyeti

Şürût ilminin meşrûiyeti ile ilgili yapılan değerlendirmeler²¹ genel itibâri ile onun konusunu dikkate alarak “muamelelerin kaydedilmesinin meşrûiyeti” üzerinden yapılmış, başta Kur’an-ı Kerim’de vadeli borçlanmaların kaydedilmesi emrini içeren ve müdayene ayeti olarak bilinen Bakara 282. ayet ile Hz. Peygamber dönemi uygulamaları ve bu dönemde kaydedilen belge örnekleri meşrûiyet delilleri olarak sunulmuştur. Ayrıca muamelelerin kaydedilmesinin sağlayacağı faydalar ve engel olacağı zararlar üzerinden de şürût ilminin meşrûiyeti ile ilgili akli argümanlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

D. Şürût İlmi'nin Kaynakları

Kitap, Sünnet ve akli delillerle meşrûiyeti sâbit olan şürût ilminin esasları, başta fıkıh ilmi olmak üzere, doğru ve edebî bir üslûpla ifâdeler kurmayı ve yazmayı konu edinmiş olan inşâ ve kitâbet gibi edebî ilimler ile toplumların örf ve âdetlerinden yararlanarak tespit edilmiştir.

Şürût ilminin kaynaklarının başında fıkıh ilmi gelmektedir. İçerik ve kapsam açısından fûru-ı fikhın bir parçası olarak nitelendirilen²² şürût ilmi, bu ilişki sebebiyle “ilm-i fikhî-ş-şürût”²³ şeklinde de isimlendirilmiştir. Hukûkî muamelelerin belgelendirilmesini konu edinen şürût ilmi bu muamelelerin hükümleri ile ilgili konularda fıkıh ilminden yararlanır. Şürût eserlerinde bir konuyla ilgili belge düzenlenmeden önce o konudaki fikhî hükümler incelenir, bazen bu fikhî hüküm ve tartışmalara belgenin nasıl yazılacağına değinilmeden önce yer verilir.²⁴ Ayrıca şürût eserlerinde konuların tasnifi açısından fıkıh eserlerinin tasnifatı örnek alınır. Ancak bu tasnifatta sadece belgeleme ihtiyacı hissedilen konular dikkate alınır.²⁵

²⁰ Kontbay, Hacer, **Endülüs'te şurut (belgeleme) ilmi**. Tez (Yüksek lisans), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı, 2009, s.30

²¹ İmâdi, **Ğureru's-Şürût**, vr.6b; Semerkandî, **Kitâbu Rusûmü'l-Kudât**; *thk. Muhammed Casim el-Hadisi. Bağdad: Vizaretü's-Sekâfe ve'l-İ'lam*, 1985, s.21; Venşerîsî, **el-Menhecü'l-Fâik**, I/9; Huceyli, **İlmü't-Tevsik**, s.70-77; İbn Mübârek, Muhammed Cemil, **et-Tevsik ve'l-İsbât bi'l-Kitâbe fi'l-Fikhî'l-İslâmî ve'l-Kanunî'l-Vaz'i**, 2000, ed-Dârü'l-Beyza: Matbaatü'n-Necahî'l-Cedide, s.37-70; Şeyh, **et-Tevsik**, s.31-37.

²² Taşköprüzâde, **Miftâhü's-Saâde**, II/557

²³ Özcan, **el-Hâvî**, s.15

²⁴ İmâdi, **Ğureru's-Şürût**, vr.52b, 118b, 119b

²⁵ Önder, Muharrem, “Ebu Cafer et-Tahâvî (239–321/853-933) ve Şürût ilmi”, **İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy. 1, 2008, s.375

Şürût ilmi fikhın yanında; eksiksiz, doğru ve edebi bir üslûpla ifâdeler kurmayı ve yazmayı konu edinmiş olan **inşâ, edeb ve kitâbet** ilimlerinden faydalanır.²⁶ Ayrıca resmî belgelerin düzenlenmesi, mühürlenmesi, tescil edilmesi ve korunması açısından İslâm'ın erken dönemlerinden itibaren uygulanan **divan sisteminden** de yararlanmıştı.²⁷

Şürût ilmi toplumların **örf ve âdetlerinden** de etkilenmiş ve yararlanmıştı. Hakkında belge düzenlenecek muamelenin farklı toplumlardaki uygulamaları, muamelenin ifâde edilmesi ve yazılmasında kullanılan farklı ifâde ve ibâreler şürût ilmi tarafından dikkate alınmış, hazırlanacak belgelerde bu farklılıkların doğurabileceği sonuçlar göz önünde bulundurulmuştur.²⁸

II. Şürût İlminin Ortaya Çıkışı Ve Gelişimi

Oluşum ve gelişimi açısından şürût ilmi tarihi; teşekkül dönemi, tedvîn dönemi, tedvîn sonrası /klasik dönem, klasik sonrası/Osmanlı dönemi ve Kanunlaştırma sonrası/ modern dönem olmak üzere beş dönem olarak ele alınabilir.

A. Teşekkül Dönemi (Hz. Peygamber Dönemi – h. II. yy)

H. Peygamber döneminden, belgeleme esaslarının tedvîn edilmeye başlandığı hicri II. yüzyıla kadar olan dönem teşekkül dönemi olarak isimlendirilebilir. Bu dönemin uygulamaları ve bu dönemde kaydedilen belge örnekleri belge düzenleme esaslarının tespitine kaynaklık yapmıştır. Bu dönemle ilgili günümüze ulaşan belge örnekleri sınırlıdır.

H. Peygamber döneminde kaydedilen ve kaynaklarda yer alan belgelere Medine Vesikası, Hudeybiye ve diğer barış anlaşmaları, devlet başkanı ve kabile reisleri ile yazışmalar, ikta' /arazi tahsis belgeleri (Temim-i Dari²⁹), köle âzâd belgeleri (kölesi Eslem³⁰ ve Selmani Farisi³¹), köle satın alma belgesi (Adda b. Halid³²), yönetici atama belgesi (Yemen'e atanan Amr b. Hazm³³) gibi belgeler örnek olarak zikredilebilir.

H. Peygamber sonrası dönemde, sınırların genişlemesi, nüfusun artması ve birçok farklı toplulukla çeşitli ilişkilere girilmesi nedeniyle yazılı belge düzenleme ve muamelelerin kaydedilmesi faaliyeti artarak devam etmiştir. Ancak bu artışa

²⁶ Önder, "Ebu Cafer et-Tahâvî ve Şürût ilmi", s.375; Makdisi, George, **İslâm'ın Klasik Çağında ve Hıristiyan Batı'da Beşeri Bilimler**, trc. H. Tuncay Başoğlu, İstanbul, Klasik Yayınları, 2007, s.308

²⁷ Önder, "Ebu Cafer et-Tahâvî ve Şürût ilmi", s.375; Atar, "Şürût ve Sicillât" **DİA**, XXXIX/270

²⁸ İmâdi, **Gururu's-Şürût**, vr.29b, 111b, 120a, 166a, 169b ...

²⁹ Kalkaşendi, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ali b. Ahmed, **Subhu'l-A'şâ fi Sinâ'ati'l-İnşâ**; şerh ve tahkik Muhammed Hüseyin Şemseddin. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987, XIII/119

³⁰ Kettâni, Muhammed Abdülhay b. Abdülkebir b. Muhammed 1382/1962; **et-Terâtibü'l-İdâriyye: Hazreti Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar**, trc. Ahmet Özel. İstanbul: İz Yayıncılık, 1991, s.436:

³¹ Önder, "Ebu Cafer et-Tahâvî ve Şürût ilmi", s.377-378; Huceyli, **İlmü't-Tevsiki's-Şer'i**, s.131

³² Tirmizi, **Sünen**, Alışveriş bölümü, 8/1260

³³ Kettâni, **et-Terâtib**, s.407-409

rağmen dönemin yazılı belgeleri ve belge yazarları hakkında kaynaklarda yer alan bilgiler oldukça sınırlıdır.³⁴

Kaynaklarda sahâbe dönemiyle ilgili metinleri zikredilen belgeler arasında, Hz. Osman'ın sadaka belgesi,³⁵ Hz. Ali, Saad b. Ebî Vakkâs ve Zeyd b. Sâbit'in vakfiye belgeleri³⁶ yer alır.

Tâbiün döneminde de belge yazımı artarak devam etmiş, bazı kimseler belge yazımında ön plana çıkmıştır. Bunlar arasında Said b. Müseyyeb (ö. 94/712), Hârice b. Zeyd b. Sâbit (ö. 99/717) ve Talha b. Abdullâh b. Avf (ö. 97/715) dikkat çeken isimlerdir.³⁷

Mahkemelerde ilk olarak mahdar ve sicil ne zaman yazıldığı ile ilgili kaynaklarda farklı bilgiler yer alır. Hz. Ali tarafından bir davada, tarafların dinlendiği ifâdelerinin kaydedildiği ve davanın tescil edildiği aktarılır.³⁸ İbn Asâkir'den naklen Suyûtî, ilk sicil Muaviye b. Ebî Süfyân'ın Mısır Kâdısı Süleym b. İtr (ö. 75/694) tarafından yazıldığını belirtir.³⁹ Hacibzâde ise Sadruşşehid'in *Şerhu Edebi'l-Kâdi* adlı eserinden naklen ilk sicil yazan kişinin Abdullâh b. Şübrüme (ö.144/761) olduğunu aktarır.⁴⁰

B. Tedvîn Dönemi (h. II.yy- IV.yy)

Tedvîn dönemi; şürüt ilminin konularının ve kurallarının fıkıh eserlerinde belli başlıklar altında toplanmaya başlandığı ve bu adla ilk eserlerin verilmeye başlandığı hicri II. yüzyıl ile, günümüze ulaşan ilk müstakil ve sistematik şürüt eserinin sâhibi Tahâvî'ye (ö. 321/933) kadar olan dönemi kapsar. Bu dönemde fıkıhın tedvini ile beraber belge düzenlenmesi ile ilgili esaslar da tedvîn ve tasnif edilmeye başlanmış, şürüt konusunda asıl kabul edilecek olan çeşitli esaslar tespit edilmiştir.

Kaynaklarda, şürüt ilminin esasları ile ilgili görüşleri aktarılan ve şürüt eserlerinde rivâyetlerine yer verilen ilk kişi olarak Ebû Hanîfe ve öğrencilerinin adı zikredilir.⁴¹ Kaynaklarda, şürüt konusunda eseri olduğu belirtilen kişiler arasında ise; Kuteybe b. Ziyâd (ö. 169), Muhammed eş-Şeybânî (ö. 189), Yûsuf es-Semtî (ö. 189), İmâm Şâfiî (ö. 204), Ebû Zeyd eş-Şürûtî (ö. III.yy), Hilâl b. Yahyâ (ö. 245), Ebû Bekir el-Hâssaf (ö. 261), İsmâil el-Müzenî (ö. 264), Dâvûd b. Ali el-İsfehânî (ö. 270) ve İbn Mülevven (ö. 279) sayılır. Serahsî'nin *el-Mebsût* adlı eserinin "kitabuş-şürüt" bölümünün Şeybanî'nin eserlerinin muhtasarı olan Mervezî'nin *el-Kâfi* adlı eserinin şerhi olduğu görüşü dikkate alındığında, sözkonusu eserlerden günümüze ulaşan tek eser olduğu söylenebilir.

³⁴ Huceyli, *İlmü't-Tevsiki's-Şer'i*, s.126

³⁵ Hassâf, Ebû Bekr Hassaf Ahmed b. Ömer eş-Şeybani, 261/875, *Kitâbu Ahkâmî'l-Evkaf*, Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, [t.y.], s.9

³⁶ Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, Vakıf bölümü, 11679

³⁷ Huceyli, *İlmü't-Tevsiki's-Şer'i*, s.145-148

³⁸ Tarablûsî, Ebû'l-Hasan Alaeddin Ali b. Halil, *Muinü'l-Hükkâm fimâ Yetereddedu Beyne'l-Hasmeyn mine'l-Ahkâm*, Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1973, s.212

³⁹ Huceyli, *İlmü't-Tevsiki's-Şer'i*, s.60; Önder, "Ebu Cafer et-Tahâvî ve Şürüt ilmi", s.390

⁴⁰ Hacibzâde, *Bidâatü'l-Hükkâm*, vr.2a;

⁴¹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, II/1046; Kannevcî, Ebû't-Tayyib Muhammed Sıddik Hasan Han, 1307/1890. *Ebcedü'l-Ulûm*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978, s.34

C. Gelişme dönemi / Klasik Dönem (Hicri IV.yy - X. yy)

Bu dönem, günümüze ulaşan ilk müstakil şürût eserlerinin müellifi olan Tahâvî'den (ö. 321), şürût eserlerinin Osmanlı dönemi ürünleri olarak kabul edilebilecek olan sakk mecmualarından/sukûk eserlerinden ilki kabul edilen⁴² *Bidaatü'l-Kâdi* adlı eserin müellifi Ebussuûd Efendi'ye (ö. 982) kadar devam eden dönemi kapsar. Sakk mecmuâlarını yeni bir dönemin başlangıcı kabul etmemizin sebebi sakk mecmuaları ile klasik dönem şürût eserleri arasında içerik, yöntem ve tasnif farklılıklarının bulunmasıdır.

Tedvîn sonrası dönem olarak da adlandırılabilir klasik dönem, en fazla sistematik şürût eserinin telif edildiği dönemdir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu dönemde yazılmış eserlerden yaklaşık yirmi beş tanesi matbu, yirmi tanesi ise yazma olarak günümüze ulaşmıştır. Kaynaklarda isimleri zikredilen bunların dışında yüzlerce şürût eseri vardır.⁴³

Bu eserler arasında, günümüze ulaşan ilk müstakil şürût eseri olan ve daha sonra yazılan şürût eserlerine içerik ve tasnif açısından örneklik teşkil eden Tahâvî'nin eserlerinin yanında, Ebu Nasr es-Semerkandî (ö.550/1155), Necmeddin en-Nesefî (ö.537/1142), Şemseddin el-Ekremî, İbn Attâr (ö.399/1008), Tuleytulî (ö.459/1067), Feştâlî (ö.777/1375) İbn Habîb (ö.779/1377) ve Minhâcî'nin (ö.880/1475) eserleri dikkat çeken eserlerdir. İmâdî'nin *Ğureru's-Şürût ve Düreru's-Sümût* adlı eseri ise bu dönem özelliklerini taşıyan son eserlerden biridir.

Bu dönemde yazılan eserlerin temel özellikleri arasında; belge düzenleme esaslarının teorik tartışmalarına, konunun fikhî ahkâmıyla ilgili görüş farklılıklarına ve her konuyla ilgili belge örneklerine yer vermeleri sayılabilir. Bu dönemde yazılan eserlerde konulara “*şu konuyla ilgili belge düzenlenmek istendiğinde şöyle yazılır*” ifâdesi ile başlanır, örnek yazıma yer verilir, varsa konunun fikhî ahkâmı ilgili çeşitli açıklamalara, konuyla ilgili görüş farklılıklarına ve belgede yer alması gereken bilgilerin neler olduğuna değinilir.⁴⁴

Eserlerde konuların sıralamasında bazı farklılıklarla beraber görünse de şürût eserlerinin tasnifi fûrû-ı fikh eserleriyle benzerlik gösterir. Örneğin İmâdî'nin eserinde sırasıyla şu işlemlerle ilgili belgelerin nasıl hazırlanacağına ve belge örneklerine değinilir: Alışveriş, evlenme-boşanma, köle azadı, vekâlet, kefâlet, havâle, hibe, vakıf, vesâyet, şüf'a/önalım, taksim, kiralama, ikrar, rehin, sulh, ibrâ, ortaklık, emanet ve emân.⁴⁵

D. Klasik Sonrası Dönem / Osmanlı Dönemi (h. X.yy- XIII.yy)

Şürût eserlerinin Osmanlı dönemi ürünleri olan sakk mecmualarının ilk örneklerinden olan *Bidaatü'l-Kâdi* adlı eserin müellifi Ebussuûd Efendi (ö. 982)

⁴² Kaya, Süleyman, “Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2005, c.3, sayı:5, s.384

⁴³ Bu eserler için bkz: Saylan, Şenol, *Celâleddin el-İmâdî'nin Ğureru's-Şürût ve Düreru's-Sümût Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, Tez (Doktora), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı, 2012, s.36-56

⁴⁴ İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, vr.8a-20a

⁴⁵ İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, vr.9a-129a

ile başlayan bu dönem, sakk mecmualarının son örneklerinin verildiği XIII./XIX. yüzyıla kadar devam eder.

Bu dönemde telif edilen sakk mecmualarını önceki dönem şürût eserlerinden ayıran temel özellikler sakk mecmualarında şürût ilminin teorik tartışmalarına, belge düzenlenen meselenin fikhî hükmü ile ilgili farklı görüşlere yer verilmemesi, çoğunlukla sadece konuyla ilgili doğru kabul edilen örnek belgelere yer verilmesi ve belgelerin dilinin Türkçe'ye dönüşmesi olarak sayılabilir. İlk örnekleri Arapça olarak kaleme alınan sakk mecmuaları, mahkemelerde belgelerin Türkçe tanzim edilmeye başlanmasıyla Türkçe olarak yazılmaya başlanmıştır.⁴⁶ Özellikle Arapça'dan Türkçe'ye geçiş döneminde her iki dilde yazılan belgelere de yer verilmesi belgelerin uzunluklarının artmasına neden olmuştur. Bu dönemde yazılan eserlerde ağırlıklı olarak i'lâm ve hüccetlere yer verilmiş, konuların tasnifinde farklı sıralamalar tercih edilmiştir. Bazı eserlerde fıkıh kitaplarının bölüm başlıklarına uyulmuş bazılarında ise farklı başlıklandırmalar yapılmıştır.⁴⁷

Benzer bir değişim Endülüs coğrafyasında da yaşanmış, şürût ilminin teorik tartışmalarına, belge düzenlenen meselenin fikhî hükmü ile ilgili farklı görüşlere yer vermekten daha çok, konuyla ilgili doğru kabul edilen örnek belgelere yer verilmiştir.

E. Kanunlaştırma Sonrası Dönem / Modern Dönem

Osmanlı'da kanunlaştırma faaliyetleri sonrası belge düzenleme konusunda bugünkü anlamda noterlik müessesesi çerçevesinde bazı düzenlemeler yapılmıştır. Tanzimat sonrası kanunlaştırma faaliyetleriyle beraber ticâret kanunlarının yürürlüğe konması ve ticâret mahkemeleri kurulması, ardından ticâret mahkemelerine bağlı olarak görev yapacak "Deavî kalemi" kurulmasıyla şekillenmiştir. Kara ve deniz ticâretlerine âit her türlü sözleşme, vekâlet, kefâlet akitlerinin, protestoların, senetlerin, haciz kararlarının tebliğ işlemlerinin, ticârî defterlerin sayfalarının numaralanma ve mühürlenmelerinin ve evrakların tercüme işlerinin yapılması bu Deavî kaleminin yetkisine verilmiştir.⁴⁸

Mecellenin "Beyyînât ve Tahlîf" ve "Kazâ" kitaplarında yapılan değişiklik ve bu doğrultuda düzenlenen "*Bilâ Beyyine Mazmûnuyla Amel Olunacak İ'lâmât ve Senedâtın Suver-i Tanzîmi*" adlı yönetmeliğin kabul edilmesiyle belge düzenleme ve tasdik işlerini yürütecek bir mercie ihtiyaç duyulmuş, bu amaçla Fransız Noter Kanunu tercüme edilerek hazırlanan "*Mukâvelât Muharrirleri Nizamnâmesi*" 1879 yılında yürürlüğe konmuştur.⁴⁹ Bu nizamnâme ile noterlik işlemlerini yapmak görev ve yetkisi mukâvelât muharrirlerine verilmiştir.⁵⁰ Ortaya çıkan hukûkî ihtiyaçlara cevap veremeyen bu yönetmelik, 1913 yılında kabul edilen "*Kâtib-i Adl Kânûn-ı Muvakkati*" adlı geçici kanunla yürürlükten kaldırılmıştır. Bu dönemde şer'î mahkemelerde düzenlenen vasiyetnâme, hibe senetleri, vekâletnâme ve vakıf

⁴⁶ Kaya, "Sakk Mecmuaları", s.384-392

⁴⁷ Kaya, "Sakk Mecmuaları", s.386-388

⁴⁸ Eyüboğlu, "Noterlik Mesleğinin Doğuşu", s.12

⁴⁹ Atar, Fahrettin, "Noter", *DİA*, XXXIII/211

⁵⁰ Eyüboğlu, "Noterlik Mesleğinin Doğuşu", s.13

senetleri gibi bazı noterlik işlemlerinin tasdik ve tescili 1924 yılında Katib-i Adllere devredilmiştir.⁵¹ 1929 yılında çıkarılan bir kanunla “kâtib-i adl”e “noter”; “Kâtib-i Adl Kânunu”na da “Noter Kânunu” adı verilmiştir. 1938 yılında 3456 sayılı ile çıkarılan Noterlik Kânunu, süreç içinde çeşitli değişikliklere uğramış, 1972 yılında çıkarılan 1512 sayılı kânuna kadar gelmiştir.⁵²

III. Belge Düzenleme Görevi / Belgeyi Düzenleyen

İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren insanlar arası muameleleri ve diğer sözleşmeleri yazan kâtiplerin varlığı bilinen bir konudur. Hz. Peygamber'in çeşitli muamele ve yazışmalarını kendilerine yazdırdığı birçok kâtibi vardı.⁵³ Aynı şekilde dört halife döneminde de bu kâtiplerin varlığı artarak devam etmiştir. Devletin genişlemesi ve devlet teşkilatının şekillenmeye başlamasıyla beraber kâtiplerin görevleri de farklılaşmaya başlamıştır. Muaviye döneminde ilk defa kâdılara özel bir mekân ve mahkeme belgelerini yazan ve kayıtlarını tutan kâtipler tahsis edilmiştir. Bu kâtipler aynı zamanda insanlar arası muameleleri içeren belgeleri de düzenlemekteydiler.⁵⁴

Şürût ilminin gelişimine paralel olarak hicrî II. yüzyılla beraber şürût kâtipliği müstakil bir görev olarak şekillenmeye başlamıştır. Gerek resmî olarak mahkemelere atanan, gerekse mahkemeden bağımsız olarak evlerinde, camilerde veya bu iş için hazırladıkları ofislerinde⁵⁵ insanlar arası muameleleri usulüne uygun olarak yazan müvessıklar bulunmaktaydı.⁵⁶ İslâm coğrafyasının doğusunda daha çok bağımsız bir görev olarak yürütülen belge düzenleme görevi, özellikle Endülüs'te resmî bir görev olarak ifâ edilmekteydi.⁵⁷ Atamaları, denetlenmeleri ve görevden alınmaları devlet başkanı ve onun yetkilendirdiği kişiler (kâdî'l-cemâ'a, kâdî) tarafından yapılmaktaydı.⁵⁸ Resmî olarak atanmış olan bu müvessıklar, belge düzenleme görevinin yanında şahit, bilirkişilik, cezâların infâzını tâkip, müşriflik ve kayımlık, mirâsı hesaplama ve taksim gibi diğer adli görevleri de yerine getiriyorlardı.⁵⁹

Kâdılar gerekli gördüklerinde yazılan belgeleri kontrol eder, hatalar varsa bu konuda müvessıki uyarır, gerekirse iznini iptâl eder ve yetkisini elinden alırdı. Görevi kötüye kullanma durumlarında uygun cezâlar verirdi.⁶⁰

Şürût ve yargılama hukûkuna ait eserlerde belge yazarlarında bulunması gerekli özellikler genel olarak şu şekilde zikredilir: Adâlet, diyânet, emânet; duyu organlarının sağlam olması; konuşmada akıcılık ve düzgünlük; fıkıh ve belge yazma

⁵¹ Atar, “Noter” **DİA**, XXXIII/.212

⁵² Eyüboğlu, “Noterlik Mesleğinin Doğuşu”, s.14

⁵³ Hz. Peygamberin kâtipleri için bkz; Kettâni, **et-Terâtib**, I/266

⁵⁴ Zerîki, **et-Tevsikü'l-İkâri**, s.75-77

⁵⁵ İbn Haldûn, Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed 808/1406; **Mukaddime** trc. Zakir Kadiri Ugan. Ankara: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1988, I/573

⁵⁶ Şeyh, **et-Tevsik**, s.265,288; Zerîki, **et-Tevsikü'l-İkâri**, s.109-114

⁵⁷ Kâsımî, **Nizâmü'l-Hükm**, s.430

⁵⁸ İbn Haldûn, **Mukaddime**, I/573

⁵⁹ Şeyh, **et-Tevsik**, s.277-282

⁶⁰ İbn Mübârek, **et-Tevsik ve'l-İsbât bi'l-kitâbe**, s.141

kurallarını bilme; hesap ve ferâiz bilgisi; dilbilgisi ve güzel yazı; döneminin örfünü ve istilahlarını bilme.

Belge yazarları devlet tarafından atanmamışsa ve bu görevi karşılığı ücret almıyorsa düzenlediği belge karşılığında uygun bir ücret alması genel olarak kabul görmüştür. Ücretin tespitinde emsal ücret gibi sabit bir ücret belirlenebildiği gibi, belgenin uzunluğu yazılacak malların cinslerinin ve niteliklerinin farklılığı gibi belgenin zorluk derecesine göre farklı ücretler belirlenebilir. Bu ücreti kimin vereceği konusunda ise muamelenin taraflarının ortaklaşa ödemesi, muameleden menfaati olan tarafın ödemesi, söz konusu toplumda konuyla ilgili uygulanagelen örfe göre ödenmesi şeklinde farklı görüşler vardır.⁶¹

IV. Klasik Dönem Şürüt Eserlerinde Yer Verilen Belge Türleri

Klasik dönem şürüt eserlerinde yer alan belge türleri İmâdî'nin eseri bağlamında; "Adi belgeler", "adli belgeler" ve "ıdarî belgeler" olmak üzere üç başlık altında sınıflandırılabilir.

A. Adi Belgeler: Şürüt belgeleri/Senetler / Sözleşmeler

Kısaca "*hukûkî muameleleri kayıt altına almak üzere düzenlenen belgeler*" olarak tanımlanabilecek şürüt belgeleri ile, klasik dönem şürüt eserlerinde aynı anlamda olmak üzere "şart", "vesîka", "kitâb", "hüccet", "zıkr", "sakk", "kabâle" olarak da isimlendirilen belgeler kastedilmektedir. İnsanlar arasında gerçekleştirilen çeşitli muamelelerde tarafların haklarının zâyi olmaması amacıyla, yazı konusunda tecrübeli bir kişi tarafından usûlüne uygun olarak yazılan bu belgeler, tarafların anlaşığı konuların unutulması durumunda hatırlatma aracı, inkârı durumunda ise delil olarak kullanılır. Hukuki muamele konusu olabilecek tüm hususlarda bu belgeler düzenlenebilir.

Şürüt belgelerini diğer belge çeşitlerinden ayıran temel özellik onlarda herhangi bir resmi makam veya kişinin, özellikle de kâdının imzâ, mühür ve tasdikinin yer almamasıdır. Bazı durumlarda kâdi senedi düzenleyen veya onaylayan olarak bu senetlerde yer alsa da bu durum senetlerin geçerlilik şartlarından biri değildir. Kâdi imzâsı ve mührü yer almayan senetler de mahkemede birer ispat vasıtasıdır. Senetlerin geçerliliğini sağlayan temel unsur belgede şahitlerin yer almasıdır.⁶²

Senetlerde sırasıyla şu hususlar yer alır: Besmele, başlangıç/giriş ifâdeleri; tarafların kimlik tespiti; akit konusunun tanımlanması; bedelli akitlerde bedelin cinsi, türü ve miktarının zikredilmesi; muamelenin ve sonuçlarının gerçekleşip gerçekleşmediğinin belirtilmesi; varsa diğer ilâve şartların belirtilmesi; kimlik tespitleriyle beraber şahitlerin ve şahitliklerinin sıhhatinin belirtilmesi; belgenin düzenlenme tarihinin zikredilmesi; belgenin sonuna kâtibin ve şahitlerin adlarının ve imzâsının yazılması.⁶³

⁶¹ Venşerisi, *el-Menhecû'1-Fâik*, I/103-117, 154-156; Şeyh, *et-Tevsik*, s. 103-110

⁶² İmâdî, *Gureru'ş-Şürüt*, vr. 7b

⁶³ İmâdî, *Gureru'ş-Şürüt*, vr.8a-8b; Atar, "Şürüt ve Sicillât" *DİA*, XXXIX/271

B. Adli Belgeler:

Adli belgeler ifâdesi ile, mahkemede hazırlanan veya kendisinde kâdının imzâsı veya mührü yer alan “mahdar”, “sıcil”, “vasî, kayyım ve müşrif atama yazıları”, “tezkiye belgesi” ve “kadı yazışmaları” gibi belgeler kastedilmektedir. Bu belgeleri kısaca şu şekilde tanımlayabiliriz:

Mahdar-Mehâdir: Terim olarak kısaca “mahkeme tutanağı” olarak ifâde edilebilen “mahdar”; “*olayı aktaran, tarafların iddiâ, ikrâr, inkâr, delil ve yeminlerini içeren belge*”, şeklinde tanımlanabilir. Taraflar ve şahitler huzurunda hazırlandığı için bu şekilde isimlendirilmiştir. Yazımı bittikten sonra mahdar, herhangi bir ekleme yapılmaması için kâdının gözünün önünde katlanır, bağlanır ve mühürlenir. İhtiyaç duyulduğunda kolayca bulunması ve açılmadan tanınması için üzerine davalı ve davacının isimleri, dava konusu, yeri ve tarihi yazılır ve mahkeme arşivine konur.⁶⁴

Sıcil-Sicillât: Kısaca “*Kâdının verdiği hükmü, onun tenfizini ve imzâsını içeren belge*” şeklinde tanımlanabilen siciller çoğunlukla dava tutanakları olan mahdarlar esas alınarak düzenlenir. Mahdarlarda yer alan ayrıntılı ifâdeler aynen sicile aktarılır. Kâdı sicilde gerekli gördüğünde şahitlerin isimlerini gizleyebilir. İki nüsha olarak düzenlenen sicilin biri mahkeme arşivine konur, diğer nüsha ise gerektiğinde delil olarak kullanılmak üzere davayı kazanan (mahkûmun-leh) verilir.⁶⁵

Vasî, kayyım ve müşrif atama yazıları: Bu belgeler “*ehliyetsizlik veya eksik ehliyet sebebiyle kısıtlı olan bir kimsenin hukûkî tasarruflarını yürütmek üzere atanan kimse*” olarak tanımlanan vasi ve kayyım ile “*vasî ve kayyım üzerinde denetleme yetkisine sahip kişi*” olarak tanımlanan müşriflerin bu görevlere atanmasının ve yetkilerinin belirtildiği belgelerdir.⁶⁶

Tezkiye Belgesi: “Kâdının şahitlerin durumunu sormak üzere müzekkiye (bilirkişiye) gizli olarak gönderdiği yazıdır.” Müzekki, kâdının yazdığı yazıya cevâben şahitler hakkındaki bilgisini aktardığı bir yazı yazar. Genel olarak bir tezkiye belgesinde şu unsurlar bulunur: Şahidin ikâmetgâhı ile birlikte kimlik tespiti; dava konusunun ve taraflarının belirtilmesi; şahidin durumunun tespiti ve bildirilmesini talep; belgenin sonunda durumları sorulan şahitlerin isimlerinin zikredilmesi.⁶⁷

Kâdı Yazışmaları (Kitâbu'l-Kâdı ile'l-Kâdı / Kitâbu'l-Hükmi): Kâdı yazışmaları ifâdesi ile genel olarak; kâdının başka bir bölgenin kâdısına veya yöneticisine, şahitlere ve mahkûm-aleyh'e (aleyhine hüküm verilen kişiye) yazdığı yazılar kastedilir. Ancak şürût literatüründe “*kitâbu'l-kâdı ile'l-kâdı*” lafzının da ifâde ettiği üzere daha çok kâdının çeşitli gerekçelerle başka bir bölgenin kâdısına yazdığı yazı anlamında kullanım öne çıkmıştır. Bu yazı, *kitâbu'l-hükmi* ve *hutâbu'l-kâdı* olarak da anlandırılır.⁶⁸

⁶⁴ İmâdi, **Ğureru's-Şürût**, vr.128a-129b

⁶⁵ İmâdi, **Ğureru's-Şürût**, vr. 129a-129b; Huceyli, **İlmü't-Tevsiki's-Şer'i**, s.205-208

⁶⁶ İmâdi, **Ğureru's-Şürût**, vr.173a-173b

⁶⁷ İmâdi, **Ğureru's-Şürût**, vr.176a-176b

⁶⁸ İmâdi, **Ğureru's-Şürût**, vr.198b, 206b

C. İdari Belgeler: Menşûrlar/Kararnameler

Menşûr kavramı, klasik dönem şûrû literatüründe; “*halife, sultan veya onların yetkilendirdiği kimseler tarafından, kâdı, kâtib, muhtesib vb. bir göreve yapılan tayini, bir muafiyeti veya iktâ tevcihini bildiren belge, kararname*” anlamında kullanılmıştır.⁶⁹ Genel olarak bir menşûrda şu unsurlar yer alır: Giriş ifâdeleri, görev verilen kişinin liyâkatinden, görev ve yetkilerinden bahsedilen bölüm, göreve tâyin edilen kişiye yapılan nasihatlerin yer aldığı bölüm ve hâtime.

⁶⁹ Özeydın, Abdülkerim, “Menşûr”, *DİA*, XXIX/148